

10 02 00 ЗАБОНШИНОСИ

10 02 00 ЯЗЫКОЗНАНИЕ

10 02 00 LINGUISTICS

**10 02 20 СРАВНИТЕЛЬНО-ИСТОРИЧЕСКОЕ, ТИПОЛОГИЧЕСКОЕ И
СОПОСТАВИТЕЛЬНОЕ ЯЗЫКОЗНАНИЕ**

10 02 20 COMPARATIVE, HISTORICAL AND TYPOLOGICAL LINGUISTICS

УДК 811

ББК 81.2Т-7

**ФЕЪЛҲОИ СОДАИ СЕРМАӢНОИ
ТОЧИКӢ ДАР “МАСНАВИИ
МАӢНАВИ” ВА ВИЖАГИҲОИ
ТАРҶУМАИ ОНҲО БА ЗАБОНҲОИ
РУСИЮ АНГЛИСӢ**

*Муъминова Шаҳзода, омӯзгори кафедраи
назария ва амалияи забони англисии
факултети забонҳои хориҷии МДТ
“ДДХ ба номи акад. Б.Гафуров”
(Тоҷикистон, Хуҷанд)*

**ТАДЖИККИЕ ПРОСТЫЕ
ПОЛИСЕМАНТИЧЕСКИЕ ГЛАГОЛЫ В
“МАСНАВИ МА’НАВИ” И
ОСОБЕННОСТИ ИХ ПЕРЕВОДА НА
РУССКИЙ И АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫКИ**

*Муминова Шаҳзода, преподаватель
кафедры теории и практики английского
языка факультета иностранных языков
ГОУ «ХГУ им.акад. Б.Гафурова»
(Таджикистан, Худжанд)*

**TAJIK SIMPLE POLYSEMANTIC
VERBS IN “MASNAVI MANAVI”
AND PECULIARITIES
OF THEIR TRANSLATION
INTO RUSSIAN AND
ENGLISH LANGUAGES**

*Muminova Shahzoda, assistant of the
department of theory and practice of the
English language under the faculty of foreign
languages of the SEI “KhSU named after
academician B.Gafurov” (Tajikistan, Khujand)
E-MAIL: shahzodakhonum@mail.ru*

Вожаҳои калидӣ: “Маснави маънавӣ”-и Ҷалолуддини Румӣ, Роналд Николсон, феълҳои содаи сермаъно, вижагиҳои тарҷума, забони адабии муосири тоҷикӣ, тарҷумаи русии “Маснави маънавӣ, тарҷумаи англисии “Маснави маънавӣ”

Таҳлили вижагиҳои тарҷумаи феълҳои сермаънои тоҷикии “Маснави маънавӣ”-и Ҷалолуддини Румӣ ба забонҳои русӣ ва англисӣ ба субут расидааст. Дар асоси тадқиқи муқоисавии шаш феъли сермаънои содаи тоҷикӣ ба забонҳои русию англисӣ хулоса бароварда шудааст, ки амалан дар ҳамаи мавридҳо феълҳои сермаънои тоҷикӣ бо феълҳои сермаъно тарҷума шудаанд. Таъкид гардидааст, ки бо мурури айём баъзе феълҳои сермаъно пурра аз истеъмол хориҷ мешаванд (**турунҷидан**), баъзеи дигар ба қатори лексикаи китобӣ мегузаранд (**тӯхтан**). Баъзе феълҳои сермаъно тобишҳои алоҳидаро (**ангехтан, харидан, донистан**) аз даст медиҳанд. Феълҳои сермаъное дучор мешаванд, ки дар забони имрӯза ҳамаи маъноҳои онро нигоҳ доштаанд. Ба тарҷумаи баъзе байтҳои шоҳид тасҳеҳ пешниҳод гардидааст.

Ключевые слова: “Поэма о скрытом смысле” Джалал-ад-дина Руми, Рональд Никольсон, простые полисемантические глаголы, особенности перевода, современный таджикский литературный язык, русский перевод “Маснави ма’нави”, английский перевод “Маснави ма’нави»

Осуществлен анализ особенностей перевода простых исконно таджикских многозначных глаголов из “Маснави ма’нави” Джалал-ад-дина Руми на русский и английский языки. На основе сопоставительного исследования перевода шести простых таджикских глаголов на русский и английский языки делается вывод, что практически всегда полисемантические таджикские глаголы представлены в языках перевода многозначными глаголами. Особо подчеркивается, что с течением времени некоторые полисемантические глаголы полностью вышли из употребления (*турунчидан*), некоторые перешли в разряд книжной лексики (*тухтан*). Некоторые многозначные глаголы теряют отдельные значения (*ангехтан, харидан, донистан*). Встречаются и полисемантические глаголы, все значения которых сохранены и в современном периоде развития языка. Внесены уточнения в перевод отдельных бейтов, в которых использованы рассматриваемые полисемантические глаголы.

Key-words: “The Poem about Concealed Sense” by Djalaliddin Rumi, Ronald Nicolson, simple polysemantic verbs, peculiarities of translation, modern Tajik literary language, Russian translation of “Masnavi Manavi”, English translation of “Masnavi Manavi”

The article presents an analysis of the peculiarities of translation of simple primordially Tajik verbs from “Masnavi Manavi” by Djalaliddin Rumi into Russian and English languages. Proceeding from the translation of six simple Tajik verbs into Russian and English languages the author makes the conclusion that practically always polysemantic Tajik verbs are presented in the languages of translation by polysemantic verbs. It is especially underscored that in the course of time some polysemantic verbs got completely out of use (*turunchidan*), some of them passed into the rank of bookish vocabulary (*tuhtan*). Some polysemantic verbs lose separate meanings (*angehtan, haridan, donistan*). There occur also polysemantic verbs whose all meanings are presented for today. Specifications are introduced into the translation of separate beys in which the considered polysemantic verbs are used.

Сермаъноии калимаҳо ё ки полисемия аз чумлаи он ҳодисаҳои забониест, ки ба ҳамаи забонҳо хос аст. Аксари калимаҳои забон хосияти сермаъноӣ доранд, ки ба кадом маъно истифода шудани онҳо аз рӯи матн муайян мегардад. Маъмулан, бо гузашти айём, баъзе маъноҳои калима фаромӯш мешавад ё аз байн меравад ва ҷои онҳоро маъноҳои дигар мегирад. Ба ибораи дигар гӯем, сермаъноии калимаҳо дар давраҳои мухталифи инкишофи забон фарқ дорад.

Бино ба таъкиди забоншиносон сермаъноӣ ба аксарияти феълҳои сода хос аст. (1, с.11). Дар забоншиносии тоҷик роҷеъ ба сермаъноии феълҳои сода тадқиқоти муайян ба сомон расидааст (ниг. ба 2). Аммо то ҳол дар бораи тарзҳо ва вижагиҳои тарҷумои феълҳои сермаъноии тоҷикӣ ба дигар забонҳо, то ҷое ки мо хабардорем, асари махсус таълиф нашудааст. Дар ин мақола мо тасмим гирифтаем, ки хусусиятҳои тарҷумои як қатор феълҳои содаи сермаъноии тоҷикиро, ки дар “Маснави маънаӣ” қорбасти гардидаанд, ба забонҳои русию англисӣ мавриди баррасӣ қарор диҳем.

Сарчашмаҳои тадқиқи матни “Маснави маънаӣ”-и Румӣ, ки дар шарҳи бар “Маснави маънаӣ” бастаи Карими Замонӣ омадааст (3), тарҷумои англисии асар, ки ба қалами устод Роналд Николсон мутааллиқи мебошад (4) ва тарҷумои русии “Маснави

маънавӣ”, ки аз рӯи нашри устод Р.Николсон як гурӯҳ шарқшиносони маъруфи рус ба субут расонидаанд (5), ба ҳисоб меравад.

Ангехтан. Дар “Луғатнома”-и Деҳхудо маъноҳои зерини феъли “ангехтан” зикр шудааст: “Ангехтан – 1. чунбидан, чунбонидан, барҷаҳонидан, баланд сохтан, ба ҳаракат даровардан; 2. таҳрик кардан, водоштан, водор кардан, таҳриз ва тарғиб кардан, таҳайюҷ; 3. ба по доштан; 4. иншо кардан, эҷод сохтан, ибдоъ кардан, тавлид кардан; 5. пайдо сохтан, ифшо кардан, пайдо кардан; 6. баъс кардан, дубора зинда кардан дар растохез; 7. афрӯхтан, равшан кардан; 8. овехтан, насб кардан; 9. нақши барҷаҳта падида овардан, нақши мучассама монанд сохтан, пайкар сохтан, нақш кардан, тасвир кардан, кашидан; 10. дур кардан, дур шудан; 11. пайдо шудан, падида омадан. (6. 1, с.270)

Дар “Маснави маънавӣ” ин феъл ба се маъно омадааст:

Ангехтан 1. Баршӯронидан, чунбонидан

*Бас дили чун кӯхро **ангехт** ӯ,
Мурғи зирак бо ду по овехт ӯ. (1, б.531) ¹*

*Много сердец, подобных горе, **всколыхнул** Он,
Птицу смышленную за обе ноги повесил Он!*

*Many a mind strong and firm as a mountain **did the uproot** the cunning bird
he hung up by its two feet.*

2. пайдо кардан, ёфтан

*Ҳар касе дар тоате бигрехтанд,
Хештанро махласе **ангехтанд**. (1, б.2966)*

*Каждый человек в какое-нибудь послушание сбежал,
Себя избавлением побудив, **всколыхнув***

*Every one took refuge in some act of devotion and **discovered** for themselves
some means of deliverance.*

3. Баркашидан, баланд кардан

*Бас ба чангол аз замин **ангехт** гард,
Зуд зоги мурдари дар гӯр кард. (4, б. 1306)*

*Потом когтями **разрыл** землю,
Быстро закопал умершего ворона в могилу.*

*Then with its talons it **raised** dust from the ground and speedily put the dead
crow in the grave.*

Дар тарҷумаҳои русӣ се феъл истифода шудааст, ки ҳар се феълҳои сермаъно мебошанд. Дар байти аввал феъли **всколыхнуть** корбасти гардидааст, ки ду маъно дорад (7, 86) ва дар мавриди мо маънои дувуми он “**ба коре таҳайюҷ додан, ба фаъолият водор сохтан**” истифода шудааст. Дар мисоли дувум феъли **ангехтан** ба маънои “**ёфтан**” омадааст. Мутарҷими рус дар ин байт низ феъли “**всколыхнуть**” –ро истифода бурдааст, ки маънои “**ёфтан, пайдо кардан**”-ро наметад. Ибораи “**махласе ёфтан**”-ро ба русӣ

¹ Минбаъд дар қавсайн рақами якум дафтари дахлдори “Маснави маънавӣ” ва рақами дувум шумораи байти шоҳидро ифода мекунад.

“нашел себе убежище” гуфтан макбултар аст. Дар тарҷумаи мисоли севуми русӣ феъли «разрыть» иборай “ангехт гард”-ро пурра ифода кардааст.

Дар тарҷумаи англисии мисоли якум феъли **did the uproot** - решақан кардан истифода шудааст. Ин феъл сермаъно буда, боз маъноҳои зерин дорад: аз беҳу бун нест кардан, барандохтан, бехонумон кардан, овора кардан. (8, с.486). Дар мисоли дувум феъли **discovered** истифода шудааст, ки маънои **дарёфттан, кашф кардан**ро ифода мекунад ва бо нусхаи асл мутобиқати пурра дорад. Ин феъл низ ду маъно дорад: 1. пай бурдан, дарёфттан, мутаваҷҷеҳ шудан, 2. ошкор кардан, кашф кардан, фаҳмидан, навёбӣ кардан. Дар мисоли сеюм феъли мавриди назар ба забони англисӣ бо феъли **raised** тарҷума шудааст. Дар фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ 13 маънои ин феъл мазкур аст (8, с.657-58). Дар ин ҷо маънои дувум **баланд кардан, боло бардоштан** чун муодили гард ангехтан омадааст.

Тобидан. Феъли тобидан дар “Луғатнома”-и Деххудо ба маъноҳои зерин омадааст: 1. токат овардан, таҳаммул кардан, аз ӯҳда баромадан; 2. эъроз кардан, рӯй баргардондан, мунҳариф шудан, имтиноъ кардан аз иҷрои қавле ё аҳде; 3. дурахшидан, равшан шудан; 4. гарм шудан, шўълавар сохтан, гарму сӯзон кардан, гудохтан: кӯра ва гулханро тобид; 5. озода шудан, дар ранҷу ғам шудан, музтариб ва парешон шудан; 6. печонидан, фатила кардан, печонидан, тобидани ресмон, тобидани мӯй; 7. қач шудан, чунонки чӯб ё тахтаи тар пас аз хушк шудан, тоб бардоштан: чашмҳош тобидааст, тахтаи миз каме тобидааст; 8. Дар таркиб бо **инон** гоҳ маънии бозгаштан ва тағйири ҷабҳа додан ва рӯй овардан аст. (6, с.670)

Мавлоно Чалолуддини Румӣ ин феълро дар “Маснави Маънавӣ” ба ду маъно корбаст намулдаст.

Тобидан. 1. эъроз кардан, рӯй баргардондан, мунҳариф шудан, баргаштан аз роҳе, имтиноъ кардан аз анҷоми қавле ё аҳде ё вазифае, сар тобидан аз чизе, тофтан, печидан. (9, 3, 10)

*Тарки ман гӯю бирав, ҷонам бубахи,
Рӯ битоб аз ман инони хинги Раҳи. (5, б.1561)*

*Оставь меня, уходи, подари мне жизнь,
Ступай, **отверни** от меня поводья скакуна Рахиа!*

*Take leave of me and go! Spare my life! Go, **turn aside** from me the reins of
thy white steed!*

2. Дар байти зер ба маънои ба даст овардан, ба даст гирифттан, тавассул ва истимдод аст (9, 3, 11).

*Рав зи соя офтоберо биёб,
Домани шаҳ Шамси Табрэзи **битоб**. (1, б. 427)*

*Ступай, из тени Солнце найди,
За полы (одежды) шаха Шамса Табрэзи (Солнца Табрэза) **ухватись!***

*Go, from the shadow gain a sun: **pluck** the skirt of the (spiritual) king,
Shams-i Tabrízí (the Sun of Tabríz)!*

Дар байти якум мутарҷими рус феъли тофтанро ба феъли **отвернуть**, ки панҷ маъно дорад (7, 376), дар маънои панҷум “тағйир додани самти ҳаракат” тарҷума кардааст. Дар мисоли дуюм бошад, дар тарҷумаи русӣ феъли «ухватиться», ки ду маъно дорад (7, 630), дар шакли амр мисли мисоли тоҷикӣ омадааст.

Ба забони англисӣ феъли **turn aside** омадааст, ки дувоздаҳ маъно дорад ва иборай **turn aside**, ки дар тарҷума истифода шудааст, маънои яктараф шуданро дорад (8, 868). Дар мисоли дуюм феъли амри **pluck** омадааст. ҳафт маъно дорад, ки яке аз онҳо гирифттан, қапидан аст (8, 616). Тарҷумаҳои бо нусхаи асл мутобиқати комил доранд.

Турунчидан. Феъли турунчидан дар забони тоҷикӣ, бино ба қавли Алиакбари Деххудо, ба маъноҳои 1. саҳт дар ҳам кашидаву кӯфта шудан ва чин ба ҳам расонидан, инқибоз. Дарҳам омадан, фароҳам фишурда шудан, танчидан; 2. ғамгин шудан, озурда шудан (6, 732) меояд. **Танчидан**-печидан ва дарҳам фишурдан. Дарҳам кашидан. Сахту танг кашидан; 3. хашмгин гаштан, ранчидан, андӯхгин шудан.

Дар “Маснави маънавӣ” боз як тобиши маъноии дигари ин феъл омадааст:

1. Афсурда ва яхбаста. (9, 3, 93)

*Ҳар яке бар ҷо турунчидӣ чу ях,
Кай будӣ паррону ҷӯён чун малах. (5, б.3857)*

*Все они **застыли** бы на месте, как лед,
Разве были бы они летающими и ищущими, подобно саранче?*

*Each one (of them) **would be (as) stiff and immovable as ice: how should they be flying and seeking like locusts?***

2. Пурчин ва туршрӯй будан, чин дар рӯй афкандан.

*Оби тамтоҷаиш нагирад табъи боз,
Зол битрунчад шавад хашмаиш дароз. (4,б. 2636)*

*Натура сокола не принимает жидкости из ее похлебки,
Старуха **хмурится**, гнев ее возрастает.*

*The falcon's nature does not accept (rejects) **tutmájbroth: the old woman frowns**, and her anger is prolonged.*

Мутарчими рус маъноӣ афсурдаю яхбастаро бо феъли сермаъноӣ «застыть» (7, 181) хеле хуб ифода кардааст. Дар мисоли дувум вожаи “битрунчад” ба маъноӣ абрӯ дар ҳам кашидан, пурчин ва туршрӯй будан (6) омадааст. Дар тарҷумаи русӣ бо маъноӣ асли, ки муодили маъноӣ тоҷикӣ, омадааст. Феъли мазкур маъноӣ маҷозӣ низ дорад.

Дар тарҷумаи англисӣ феъли **would be (as) stiff and immovable** омадааст, ки маъноӣ шах шуданро ифода мекунад. Ин феъл боз се маъноӣ дигар дорад: рӯй турш кардан, хушк будан, шадид, саҳт таъсиркунанда. Дар мисоли дуюм феъли **frowns** омадааст, ки ду маъноӣ дорад ва феъли мавриди назар ба маъноӣ якум омадааст (8, 351).

Тӯхтан. Деххудо дар “Луғатнома” се маъноӣ феъли сермаъноӣ тӯхтанро зикр кардааст: 1. тузидан, хоستان, ҷустан, орзу кардан, ҷустуҷӯ намудан, ҷанг тӯхтан, кин тӯхтан; 2. Гузурдани вом ва ҷуз он. Вопас додани ҷизе ба соҳиб аам аз ин ки қарз ва вом бошад ё амонат. Пардохтан; 3. ҷамъ намудан, андӯхтан, ҳосил кардан, ҷамъ кардан, фароҳам кардан ба тадриҷ (6, 802).

Дар “Маснави маънавӣ” ба ду маъноӣ корбаст гардидааст: 1. ҷамъ намудан, андӯхтан, ҳосил кардан (9, 3, 201).

1. ҷамъ намудан, андӯхтан, ҳосил кардан

*Адл **тӯзему** ибодат оварем,
Боз ҳар шаб сӯи гардун барпарем. (1,б. 3423)*

*Справедливость **скопим** и поклонение свершим,
Вновь каждую ночь к небосводу будем воспарять.*

*We will **deal** justice and perform worship and every night we will fly up again to Heaven.*

Бо дараиш буд он зариб омӯхта,

Воми беҳад аз атояш тўхта. (6, б.3021)

*Его двери приучили того чужестранца (щедрости хозяина),
И бесчисленные долги он уже **выплатил** благодаря его дарам.*

*That poor stranger was familiar with his door and had **paid** innumerable
debts from his bounty.*

2. Боз додани чизе ба соҳиб хоҳ амонат ва хоҳ ғайри он, гузоридани вом ва чуз он.

*Кўдаки ҳалвоие бигрист зор,
Тўхта шуд воми он шайхи кибор. (6, б. 4186)*

*Мальчик –кондитер заплакал жалобно,
И **выплачен** был долг того шейха великих (людей).*

*When the confectioner's boy wept bitterly, the debts of the venerable
Shaykh were discharged.*

Вожаи **тўхтанро** дар шоҳиди якуми маънои якуми ин феъл мутарчимӣ рус бо феъли «скопить» ифода кардааст, ки пурра маънои феъли тоҷикиро инъикос мекунад. Дар таъйиди ҳамин маъно дар Гавҳарин боз як байт омадааст. Ба назари инҷониб феъли **тўхтан** дар ин байт маънои “ҳосил кардан, чамъ намудан”-ро намедихад ва дар ин маврид тарҷумаҳои русию англисӣ саҳеҳтар мебошанд. Дар тарҷумаи русӣ зарфи “уже”, ки бинобар қайди грамматикӣ фарҳанги тафсирии забони русӣ, ба итмомрасии комили амал, иҷро шудани ягон кор” (7, 676) –ро мефаҳмонад, тобиши маънои хабари чумларо равшану возеҳ сохтааст, ҳарчанд калимаи “уже” дар нусхаи асл нест. Дар мисоли дуҷум худӣ ҳамин феъл ба маънои гузоридани вом омадааст ва тарҷумаҳои русию англисӣ низ бо ин маънӣ мутобиқати комил доранд.

Ба забони англисӣ дар тарҷумаи шоҳиди маънои аввали **тўхтан** феъли **deal** истифода шудааст, ки ҳафт маъно (8, 224) дорад, ки ҳеч яки он ба маънои байт созгор нест. Шоҳиди дувуми маънои якум дар тарҷумаи англисӣ бо феъли **paid** омадааст. Ин феъл ҳафт маъно дорад, ки ба маънои панҷум бозпардохтан қорбааст шудааст. Феъли мавриди назар дар тарҷумаи англисӣ бо феъли **were discharged**, ки нух маъно дорад ва маънои нухумаш пардохтани қарз аст, ифода гардидааст.

Ба назар чунин менамояд, ки шоҳиди дуҷуми маънои аввал “**Бо дараш буд...**”, ки Гавҳарин онро дар тасдиқи маънои якум (“чамъ намудан, андӯхтан”) овардааст, бояд ба таъйиди маънои дуҷуми феъли **тўхтан** оварда шавад.

Харидан. Дар “Луғатнома”-и Деххудо маъноҳои зерини феъли харидан мазкур аст: 1. пулуро пардохт кардан ва дар изои он чизе дарёфт кардан, зидди фурӯхт; 2. раҳой бахшидан, халосӣ бахшидан” 3. пазируфтган, қабул кардан” 4. фиреб хӯрдан; 5. бо додани ришва ё ҳадяе рой ва назари касеро мувофиқи худ сохтан. (6, 1125)

Дар “Маснави Маънавӣ” ин калима ба маъноҳои зерин қорбааст шудааст:

1. баргузидан, интиҳоб кардан

Гуфт Фиръавнаш варақ дар ҳукми мост,

Дафтару девони ҳукм ин дам марост.

*Мар маро **бихридаанд** аҳли ҷаҳон,*

Аз ҳама оқилтарӣ ту, эй фулон.

*Мусӣё худро **харидӣ** ҳин бирав,*

*Хештан кам бин ба худ **гарра машав.** (3, б.1082-84)*

Сказал фараон ему: “Страница в нашей власти,
И книга, и диван в этот миг принадлежат мне.
Меня **избрали** люди этого мира,
Ты что, умнее всех, о незнакомец?
О Муса, ты **избрал** себя, так уйди же,
Не смотри на себя, не задавайся.”

Pharaoh said to him, “The leaf is under my authority; the book and register of authority is mine at this moment.

*The people of the world **have chosen** me: art thou wiser than all, O fellow?
O Moses, thou **hast vaunted** thyself. Hark, begone! Have less regard for thyself, be not selfdeluded.*

2. Дуруст донистани чизе, қабул кардан, бовар кардан

*В-ар мунаҷҷим гӯядат к-имрӯз ҳеч,
Он чунон коре макун андар басеч.
Сад раҳ ар бинӣ дурӯғи ахтарӣ,
Як-ду бора рост ояд **мехарӣ**. (3,б. 2963-64)*

*А если астролог скажет тебе: “Сегодня совсем
За такое – то дело не берись”, -
Хоть ты сто раз и увидишь обман звездочета,
Но один-два раза (предсказание) сбудется, и ты **поверишь**.*

And if you say, ‘Why are you uttering an evil presage?’— then you are making out your sincere adviser to be culpable.

*And if an astrologer say to you, ‘By no means set about such an affair today,’
Though you see the falsehood of the astrologer a hundred times, (yet if)
it (the prediction) come true once or twice, you are eager **to trust** him.*

Ба забони русӣ дар шоҳиди аввал дар ҳар ду маврид харидан бо феъли **избирать/выбрать**, ки феъли сермаъно аст, тарҷума шудааст. Тарҷумаи русии вожаи “харидӣ” дар байти сеvуми шоҳиди аввал (избрал) бо нусхаи асл ва тарҷумаи англисӣ ихтилоф дорад, зеро дар ин байт “харидӣ” ба маънои **ғарра шудан, мағрур шудан** омадааст. (ниг. 3, 3, 264) Дар тарҷумаи англисӣ ба маънои “лофзана, худситой” тарҷума шудааст, ки бо нусхаи асл мутобиқати комил дорад. Дар мисоли дуом ба маънои қабул кардан, бовар кардан омадааст ва бо феъли сермаънои «поверить» (7, 427) ифода шудааст.

Ба забони англисӣ феъли сермаъно **have chosen** истифода шудааст, ки 2 маъно дорад.

Донистан. Феъли донистан яке аз феълҳои сермаънои забони тоҷикӣ буда, дар “Луғатнома” ҳафт маънои он мазкур аст: 1. доноӣ ҳосил кардан, дониш, фикҳ, илм пайдо кардан, таълим дарёфттан, маърифат пайдо кардан; 2. фаҳмидан, фаҳм кардан. Дарк, идрок, дарк кардан, воқиф гаштан, мутгалеъ шудан, хабар ёфттан. Басорат, сар даровардан; 3. огоҳӣ доштан; 4. андешидан, ғавр кардан ва тафаккур намудан, омӯхтан, ёд гирифттан, шинохтан, шиносӣ пайдо кардан, маърифат ёфттан, шинос шудан, муътақид будан, шинохт ва эътиқод доштан, эътироф ва иқрор намудан; 5. тамйиз додан, тамйиз кардан, ташхис кардан, боз шинохтан; 6. шумурдан, ба ҳисоб овардан, маҳсуб доштан; 7. тасаввур кардан, гумон бурдан, гирифттан, ангехтан; 8. тавонистан.

Дар “Маснавии маънавӣ” феъли донистан ба ду маъно омадааст. 1. Ба маънои тавонистан, қудрат доштан (9, 4, 397).

1. тавонистан, қудрат доштан.

*Халқ чандон ҷамъ шуд бар гӯри ӯ,
Мӯканон, ҷомадарон дар иӯри ӯ.
К-он адӯро ҳам Худо **донад** шумурд,
Аз араб в-аз турк в-аз румиву курд. (1,б. 664)*

*Люд настолько собрался у могилы его,
Волосы рвущие, одежду раздирающие в смятении по нему.
Что то число лишь Бог **смог** бы посчитать,
Из арабов, и из тюрок, и из румийцев и курдов.
So great a multitude gathered at his grave, tearing their hair, rending their
garments in wild grief for him, That only God **can** reckon the number of
them—Arabs and Turks and Greeks and Kurds.*

*Зоҳиди чандин ҳазоронсоларо,
Пузбанде сохт он гӯсоларо.
То **надонад** шири илми дин кашид,
То нагардад гирди он қасри машид. (1, б.1014-15)*

*Аскету (захид) шестисоттысячелетнему (=иблису)
Намордник Он (+ Господь) справил тому теленку.
Чтобы **не смог** он молока знания религии испить,
Чтобы не кружил он вокруг того вознесенного замка.*

*He (God) made the ascetic of so many thousand years (Iblis) a muzzle
for that young calf (Adam), That he (Adam) might **not be able** to drink the
milk of knowledge of religion, and that he might not roam around that lofty
castle.*

2. Шинохтан (дар байти дуҷум)

*Чаши **донад** фарқ кардан рангро,
Чаши **донад** лаълрову сангро.
Чаши **донад** гавҳару хошоқро,
Чаширо з-он мехалад хошоқҳо. (2,б. 288-89)*

*Глаз **умеет** различать цвета,
Отличает рубин от простого камня.
Глаз **отличает** драгоценный камень от сора,
И потому от соринки такая резь в глазу.*

*The eye can distinguish colours, the eye **knows** ruby and (common) stone.
The eye **knows** the jewel and the rubbish; hence bits of rubbish sting the eye.*

Дар тарҷумаи русӣ феъли мочъ, ки ду маъноро ифода мекунад (7, 254), истифода шудааст. Дар ин ҷо ҳар ду маънои ин феъл (1. тавонистан; қудрату қобилияти қореро иҷро кардан) мувофиқ меояд, зеро феъли “донад”-ро дар ин байт ба ҳар ду маъно фаҳмидан мумкин аст. Дар мисоли дувум низ ҳамин маъно қорбасти шудааст, яъне маънои шинохтанро медахад.

Дар ду байти нусхаи асл дар се маврид феъли донистан омадааст, ки мутарҷими рус онро нисбат ба рангҳо (дар мисраи аввал) “**уметь различать**” гуфтааст ва дар мисраи дувуму сеум феъли “**отличить, отличиться**”-ро, ки сермаъно аст (7, 680), қор фармудааст.

Дар тарҷумаи забони англисӣ ду феъл- can ва to be able, ки ҳар ду сермаъно мебошанд (8,133 ва 28), истифода шудааст. Дар шоҳиди дувум дар ҳар се мисра дар тарҷумаи англисӣ феъли сермаъноӣ **know**(8, 466) ба кор рафтааст.

Чӣ тавре ки зикр гардид бо гузашти айём баъзе маъноҳои калима аз байн меравад, калима маъноҳои нав пайдо мекунад. Масдарҳои сермаъно, ки дар “Маснавии маънаӣ” корбаст шудаанд ва мо онҳоро мавриди таҳлил қарор додем, низ дар тӯли асрҳо дучори таҳаввулот шудаанд. Масалан, аз шаш масдари мавриди назар ду масдар “**турунчидан**” ва “**тӯхтан**” дар “Фарҳанги нимтафсилӣ барои забони тоҷикӣ”-и Садриддин Айнӣ (таълифаш соли 1938) (10), дар “Луғати тоҷикӣ-русӣ (соли 1954)(11) ва “Фарҳанги тоҷикӣ ба русӣ” (соли 2006)(12) зикр нашуданд.

Дар фарҳанги С.Айнӣ ду маъноӣ масдари “ангехтан” (1. шӯронидан, хезонидан, 2. оташин кардан, ба ҷанг андохтан) (10, 29) омадааст. С. Айнӣ дар моддаи луғавии “ангез” қайд кардааст, ки дар забони ҳозира ин вожа боз ба маъноӣ “**қасд**” низ меояд. Дар “Луғати тоҷикӣ-русӣ” ду маъно (1. таҳрик кардан, 2. шӯронидан) ва дар “Фарҳанги тоҷикӣ ба русӣ” се маъно (1. ба ҳаяҷон овардан; 2. шӯрондан; 3. таҳрик кардан, ба ғазаб овардан) (11, 38) зикр шудааст. Муқоисаю таҳлил нишон медиҳад, ки доираи маъноҳои масдарҳои “**ангехтан**”, “**харидан**”, “**донистан**” маҳдуд гаштааст. Масдарҳои “**турунчидан**” ва “**тӯхтан**” дар фонди ҷаҳони луғавии забони тоҷикӣ мавқеашонро аз даст додаанд. Аз масдарҳои сермаъноӣ мавриди таҳлил феъли **тобидан/тофтан** қариб ҳамаи маъноҳои дар “Луғатнома”-и Деххудо зикршударо нигоҳ доштааст. Дар фарҳанги С.Айнӣ ва ду нашри фарҳанги тоҷикӣ ба русӣ як маъноӣ масдари **тобидан**, ки дар “Луғатнома” омадааст, зикр нашудааст: “қач шудан, чунон ки ҷӯб ё тахтаи тар пас аз хушк шудан, тоб бардоштан: чашмҳояш тобидааст: тахтаи миз каме тобидааст”. Ҳайратовариӣ ҳодиса дар он ҷост, ки ин маъноӣ феъли **тофтан/тобидан** ҳам дар забони адабии тоҷикӣ ва ҳам дар лаҳҷаҳо хеле маъруф аст. Масалан мегӯянд, “ҷӯби дар тоб хӯрдааст”.

Аз таҳлили иҷмолии чанд феъли содаи сермаъноӣ дар “Маснавии маънаӣ” корбаст шуда, ба як қатор хулосаҳои муқаддимотӣ омадан мумкин аст. Албатта, бо назардошти он, ки дар асоси таҳлили муқоисавии тарҷумаи русию англисии ҳамагӣ шаш феъли сермаъно, дар бораи забони тарҷумаҳои шоҳасари Румӣ ба натиҷаи ниҳой расидан имконнопазир мебошад. Бино бар ин ба назар гирифта зарур аст, ки хулосаҳо муқаддимотианд ва, эҳтимол, баъди таҳлилу омӯзиши ҳаҷми бештари маводи фактологӣ ба онҳо тасҳеҳҳои дахлдор дохил кардан зарур гардад:

- таъкиди аксари муҳаққикон дар бораи сермаъноӣ феълҳои сода бори дигар дар асоси маводи “Маснавии маънаӣ” исботи худро пайдо мекунад.
- феълҳои сермаъноӣ мавриди таҳлили “Маснавии маънаӣ” дар ҳамаи мавридҳо ба забонҳои русию англисӣ бо як феъл хоҳ сермаъно бошад, хоҳ дорои як маъно тарҷума нашудааст.
- Дар аксари мавридҳо ҳангоми тарҷумаи феъли сермаъноӣ тоҷикӣ мутарҷимон вобаста аз тобиши маъноӣ феъли нусхаи асл якҷанд феълҳоро истифода бурдаанд, ки ҳамаи онҳо низ дар забонҳои тарҷума сермаъно мебошанд.
- Дар мисоли тобиши маъноӣ дар “Маснавии маънаӣ” истифода шудаи феъли **турунчидан** (як бастан) бори дигар боварӣ ҳосил кардан мумкин аст, фарҳангҳои тафсирий бо вучуди муътабарӣ ҳамаи тобишҳои маъноӣ калимаҳои сермаъноро дар бар гирифта наметавонанд.
- Муқоиса нишон медиҳад, ки баъзе аз афъоли дар “Маснавии маънаӣ” корбастшуда дар забони адабии ҳозираи тоҷик ё умуман аз истифода баромадаанд (**турунчидан**) ё

хеле ба нудрат фақат дар услуби китобӣ мавриди истифода қарор мегиранд (тӯхтан). Маъноии иддаи дигари феълҳо дар забони муосири тоҷикӣ маҳдуд шудааст.

Пайнавишт:

1. *Хасанов, Абдуҷамол. Лексические особенности “Худуд-ал-алем”. автореф. дисс. ...канд./ Абдуҷамол Хасанов. - Душанбе, 1986. – 23 с.*
2. *Алиев, Б.Т. Феълҳои сода дар “Гаршоснома”-и Асади Тусӣ. Автореф. дисс. номзадӣ.-Душанбе, 1999.-24с; Давлатова, М. Сермаъноии феълҳои сода дар “Зайн-ул-ахбор”-и Гардезӣ// Баъзе масъалаҳои забонишиносии тоҷик.-Душанбе 1964.-С.139-146; Қосимова, М. Таърихи забони адабии тоҷик. – Душанбе, 2003.-150с.; Саймиддинов Вожашиносии забони форсии миёна. – Душанбе, 2001.- 310с.; Усмонов, Р.А. Глагольная лексика в “Маснави манави Джалолуддина Руми”: автореф. канд. филол. наук.- Худжанд, 2003.-24 с. Эр-граф, 2011.-1016с.*
3. *Шарҳи ҷомеи “Маснави маънавӣ”. Дар ҳафт муҷаллад / Карим Замонӣ. – Техрон, 1392.*
4. *The mathnawi of Jalaluddin Rumi. Edited from the oldest manuscripts available: with critical notes, translation, & commentary by reynold a. Nicholson Litt.D., LL.D., F.B.A.// www.masnavi.net.*
5. *Руми, Джалал ад-дин Мухаммад Поэма о скрытом смысле. В двух томах / Джалал ад-дин Мухаммад Руми /– М.: Вече, 2013.*
6. *Фарҳанги мутаваассити Деҳхудо. Зери назари дуктур Саид Чаъфарӣ Шаҳидӣ. Дар ду муҷаллад.-Техрон, 1390.*
7. *Ожегов, С.И. Словарь русского языка. Издание 19-е, исправленное / Сергей Иванович Ожегов. -М.: Русский язык, 1987.-750 с.*
8. *Мамадназаров Абдусалом. Фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ. Наири такмилишудаи сеюм/ Абдусалом Мамадназаров.-Душанбе: Э-граф, 2011.-1116с.*
9. *Гавҳарин С. Фарҳанги луғот ва таъбироти “Маснавӣ”-и Ҷалолуддин ибни Муҳаммади ибни Муҳаммад ибни Хусайни Балхӣ. Дар нӯҳ муҷаллад/ Гавҳарин Содиқ.-Техрон:Заввор, 1381.*
10. *Айнӣ, С. Куллиёт. Ҷилди 12./ Садриддин Айнӣ.-Душанбе: Ирфон, 1976. 564+206с.*
11. *Луғати тоҷикӣ- русӣ.-М.:Наириёти давлатии луғатҳои хориҷӣ ва миллӣ,1954.- 790с.*
12. *Фарҳанги тоҷикӣ-русӣ. Наири дувум бо илова, такмил ва ислоҳ. – Душанбе, 2006. 784с.*

Reference Literature:

1. *Hasanov, Abdujamol. Lexical Peculiarities of “Hudud-al-Alam” Synopsis of candidate dissertation in philology. – Dushanbe, 1986. – 23 pp.; Abdujamol Hasanov. English-Tajik Dictionary. – Dushanbe.*
2. *Aliyev B.T. Simple Verbs in “Garshosnoma” by Asadi Tusi. Synopsis of candidate dissertation in philology. – Dushanbe, 1999. – 24 pp. Davlatova M. Polysemantic Verbs in “Zayn-aul-Ahbor” by Tardezi // Some Problems of Tajik Linguistics. – Dushanbe, 1964. – pp. 139 – 146.; Kosimova M. The History of Tajik Literary Language. – Dushanbe, 2003. – 150 pp.; Saymiddinov. Lexicology of Middle Persian Language. – Dushanbe, 2001. – 310 pp.; Usmonov R.A. Verbal Lexis in “Masnavi Manavi” by Djalaliddin Rumi. – Khujand, 2003. – 24 pp. Er-Graph, 2011. – 1016 pp.*
3. *Zamoni, Karim. Full Commentary to “Masnavi Manavi”. In seven volumes. – Tehran, 1392 hijra.*
4. *The mathnawi of Jalaluddin Rumi. Edited from the oldest manuscripts available: with critical notes, translation, & commentary by reynold a. Nicholson Litt.D., LL.D., F.B.A.// www.masnavi.net.*

5. Rumi, Djalaluddin Muhammad. *The Poem about Concealed Sense. In two volumes.* – M.: Veche, 2013.
6. Dehhudo, Aliakbar. *Dictionary. In two volumes.*
7. Ozhegov S.I. *The Dictionary of the Russian Language. Edition 19, revised.* – M.: Russian language, 1987. – 750 pp.
8. Mamadnazarov, Abdussalom. *English-Tajik Dictionary.*
9. Gavharin Sodik. *The Glossary of Words and Phrases in “Masnavi Manavi” by Djalaluddin ibni Muhammad ibni Muhammadi ibni Husayni Balkhi. In nine volumes.* – Tehran: Pilgrim, 1381 hijra.
10. Aini, Sadriddin. *Compositions. V.12.* – Dushanbe: Cognition, 1976. – 564+206 pp.
11. *Tajik-Russian Dictionary.* – Stalinabad, 1954.
12. *Tajik-Russian Dictionary. The second edition, revised and enlarged.* – Dushanbe, 2006. – 784 pp.